

ศึกษาวิเคราะห์คติธรรมทางพระพุทธศาสนาที่แฝงอยู่ในสถาปัตยกรรม ของวัดในล้านนา*

AN ANALYTICAL STUDY ON THE BUDDHIST DOCTRINE EMBEDDED IN ARCHITECTURES OF LANNA TEMPLES

พระไพยนต์ รกขิตธมโม (ชะเอ)

PhraPhaiyont Rakkhitadhammo (Cha-A)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

E-mail: Su252814@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสถาปัตยกรรมของวัดในพระพุทธศาสนา สถาปัตยกรรมของวัด 9 วัด ในล้านนา และวิเคราะห์คติธรรมทางพระพุทธศาสนาที่แฝงอยู่ใน สถาปัตยกรรมของวัดในล้านนา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และออกสำรวจพื้นที่ทำการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นการเสริมข้อมูลจริง แล้วศึกษา วิเคราะห์ในรูปแบบของการอธิบายเชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า

สถาปัตยกรรม หมายถึง ผลงานทางศิลปะที่แสดงออกถึงสิ่งก่อสร้าง ที่อยู่อาศัยทั่วไป สถาปัตยกรรมทางพระพุทธศาสนา คือ สิ่งก่อสร้างถาวรวัตถุที่เกี่ยวข้องทางศาสนา ส่วนใหญ่ อยู่ในบริเวณสงฆ์ที่เรียกว่า วัด ประกอบด้วยสถาปัตยกรรมหลายอย่างอยู่คู่กับชาวไทยมาแต่ ครั้งโบราณกาลอย่างแยกกันไม่ออก โดยเฉพาะสถาปัตยกรรมทางพระพุทธศาสนามีคติธรรม คือ คำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแฝงอยู่ในสถาปัตยกรรม เพื่อนำไปประพฤติปฏิบัติใน ชีวิตประจำวัน ส่วนสถาปัตยกรรมล้านนา คือ ผลงานทางศิลปะการก่อสร้างอาคารของชาว ล้านนา ผ่านยุคมีตประมาณ 200 ปี ขณะที่อยู่ภายใต้อำนาจทางการเมืองของพม่า ล้านนา พยายามที่จะฟื้นฟูบ้านเมืองให้เจริญ สมัยพญากาวิละทำให้มีการซ่อมสร้าง และฟื้นฟู ศิลปวัฒนธรรมให้เจริญเป็นอย่างมาก โชคดีที่ยังเหลือหลักฐานทางโบราณคดีศิลปะ สถาปัตยกรรมในยุคทองอยู่บ้าง หลักฐานยุคต้นสูญหายไป ต่อมามีการรวมล้านนาเข้าเป็นส่วน หนึ่งของสยามความเป็นมาของสถาปัตยกรรม ในแต่ละยุคสมัยจึงมีความแตกต่างกัน และคติ ธรรมทางพระพุทธศาสนาที่แฝงอยู่ในสถาปัตยกรรมของวัดล้านนาที่เป็นเจดีย์และวิหาร ได้แก่

* Received 23 August 2019; Revised 15 September 2019; Accepted 16 September 2019

บูชา 2 การบูชา ได้แก่ อามิสบูชา และปฏิบัติบูชา ภูมิ 31 หรือไตรภูมิ เป็นวรรณกรรมทางพุทธศาสนาที่กล่าวถึงดินแดน 3 คือ กามภูมิ 11 รูปภูมิ 16 และอรุณภูมิ 4 ในส่วนของวิหารมีคติธรรม คือ อริยสัจ 4 วิหาร เป็นอนุปาทินกสังฆาร สังฆารที่ไม่มีใจครอง เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปตามกาลเวลา บารมี 10 หรือทศบารมี เป็นการประพุดิปฏิบัติคุณธรรมอย่างยิ่งยวด

คำสำคัญ: คติธรรมทางพระพุทธศาสนา, สถาปัตยกรรม, วัดในล้านนา

Abstract

The objectives of this research were to study the architecture of temples from 9 Lanna temples and to analyze Buddhist ethics were kept hidden in the architecture of Lanna Temples. This is Qualitative research was collected data from the related researches, and in-depth interview to the relevant person to get more information; after that data analysis would be descriptive text.

The results indicated that

The architecture is the art of designing buildings in general. Buddhist architecture is the religious architecture which is called temples, especially Buddhist architecture that has Buddhist ethics; it is Words of the Buddha was kept hidden on it. Lanna architecture is Lanna's art-works of building construction in dark ages 200 years ago during under political power of Myanmar. Lanna had tried to a reconstruction of cities until in the period time of Lord Kawila was the renaissance of art and culture, luckily there was some of the archaeological evidence in the ages. In early ages, the evidence was lost, and later time, the Lanna kingdom was unified to Siam. Consequently, the architecture history in each age has a different story, and also Buddhist ethics was hide in the pagoda, and the sanctuary; there were 2 types of worship, the first one *ār-miṣ būchā*, and the *bpà-dti-bàt būchā* of 31 *poom* or *dtrai poom*. It is Buddhist literature that mentioned to 3 planes were Sensuous Planes 11, Form Planes 16, and Formless Planes 4. Next one was Buddhist ethics was hide in sanctuary of Lanna temples were Ariyasacca the Noble Truth; (Cattàri Ariyasaccāni) the Four Noble Truths. it is human nature in during lifetime have to endure physical suffering such as pain, sickness, injury, tiredness, old age, and eventually death, and (Dasapàramā) the ten perfections; the ten principal virtues practised by a Bodhisatta.

Keywords: The Buddhist Doctrine, Architectures, Lanna Temples

บทนำ

มนุษย์เป็นสัตว์ที่ประเสริฐ มีปัญญาเลิศล้ำยิ่งกว่าสัตว์อื่นใดในโลก สามารถรู้จักทำสิ่งก่อสร้างและออกแบบตัดแปลงสิ่งต่าง ๆ ออกมาได้ สิ่งก่อสร้างขนาดเล็ก และพัฒนาไปจนถึงขนาดใหญ่ ซึ่งสิ่งก่อสร้างเหล่านั้นเรียกว่า “สถาปัตยกรรม” สถาปัตยกรรมในประเทศไทยเป็นคำที่ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแปลมาจากคำภาษาอังกฤษว่า “Architecture” ดังที่หม่อมเจ้าอิทธิเทพสรรค์ กฤดากร ผู้เชี่ยวชาญด้านงานสถาปัตยกรรมได้นิพนธ์ไว้เมื่อ พ.ศ. 2478 ว่า “สถาปัตยกรรม” (มจ. อิทธิเทพสรรค์ กฤดากร, 2538) “...Architecture หมายถึง ศิลปะและวิทยาการแห่งการก่อสร้างที่เฉลียวฉลาด และเป็นสิ่งประกอบที่ ทำขึ้นด้วยศิลปะลักษณะ...” (วิบูลย์ ลีสุวรรณ, 2547) พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 อธิบายว่า “สถาปัตยกรรม, สถาปัตยกรรมศาสตร์ คือ คำนาม หมายถึง ศิลปะหรือวิชาว่าด้วยการก่อสร้าง ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบสิ่งก่อสร้างเรียกว่า “สถาปนิก” (วิบูลย์ ลีสุวรรณ, 2547)

สถาปัตยกรรม (Architecture) หมายถึง ผลงานทางศิลปะที่แสดงออกถึงสิ่งก่อสร้าง (มัย ตะตียะ, 2555) ที่อยู่อาศัยทั่วไป เช่น ตึก อาคาร บ้าน เรือน โบสถ์ วิหาร สิ่งก่อสร้างเหล่านี้จัดเป็นสถาปัตยกรรมเปิด (Open Architecture) และสิ่งก่อสร้างที่คนเข้าไปอยู่อาศัยไม่ได้ เช่น สถูป เจดีย์ อนุสาวรีย์ หอไตร จัดเป็นสถาปัตยกรรมปิด (Closing Architecture) รูปแบบของสถาปัตยกรรมสามารถรับรู้ทางสายตาและสัมผัสได้ถึงรูปทรงทางผิวกาย รูปทรงส่วนใหญ่จะเป็นประเภททรงเรขาคณิต 3 มิติ และรวมถึงสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องทั้งภายในและภายนอกของสิ่งปลูกสร้างนั้น ซึ่งเป็นที่มาจากการออกแบบของมนุษย์ ด้วยศาสตร์และศิลป์ของการจัดวางพื้นที่ว่าง ดินและน้ำ เป็นงานทางด้านวิศวกรรมของการก่อสร้าง เพื่อประโยชน์ในการใช้สอย สถาปัตยกรรมยังเป็นสื่อความคิดในคตินิยมทางศาสนาและวัฒนธรรมของมนุษย์ในสังคมนั้นด้วย สถาปัตยกรรมมีส่วนสำคัญอยู่ 3 ประการ (สติ ทิพทัส, 2551) เช่น ความงาม ความมั่นคงแข็งแรงที่สามารถยืนตระหง่านเผชิญต่อภัยพิบัติได้ และประโยชน์ในการใช้สอย ทั้ง 3 ประการมีผสมกันอย่างลงตัว สิ่งก่อสร้างเหล่านี้จะประดับประดาให้เกิดความงามมากขึ้นอยู่กับความศรัทธาและเชื่อถือของผู้ใช้สอยในท้องถิ่น สถาปัตยกรรมเป็นงานทัศนศิลป์ที่คงสภาพอยู่ได้นานมีองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมเป็นสิ่งสำคัญ

สถาปัตยกรรมไทย เป็นศิลปะการก่อสร้างในประเทศไทย (วิบูลย์ ลีสุวรรณ, 2547) โดยมีความสัมพันธ์กับขนบธรรมเนียมประเพณี อันได้แก่อาคาร บ้านเรือน โบสถ์ วิหาร วัง สถูป และรวมถึงสิ่งก่อสร้างอย่างอื่นด้วย มูลเหตุที่มาของการก่อสร้าง อาคารบ้านเรือนในแต่ละท้องถิ่น จะมีลักษณะแตกต่างกันไปตามสภาพทางภูมิศาสตร์ และคตินิยมของแต่ละที่ แต่สิ่งก่อสร้างทางพุทธศาสนามีลักษณะไม่แตกต่างกัน เพราะมีความศรัทธาและแบบแผนพิธีกรรมที่เหมือนกัน ส่วนสถาปัตยกรรมล้านนา คือ งานศิลปะการก่อสร้างอาคารของชาว (สันติ เล็ก

สุขุม, 2538) คำว่าล้านนาในที่นี้ คือ 8 จังหวัดภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ได้แก่ เชียงราย เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน ลำพูน ลำปาง พะเยา แพร่ และน่าน ทั้ง 8 จังหวัดงานด้านสถาปัตยกรรมจะมีความคล้ายคลึงกัน โดยเฉพาะสถาปัตยกรรมทางพระพุทธศาสนา ประมาณพุทธศตวรรษที่ 16-23 สันนิษฐานว่าคนไทยได้รวมตัวกันเป็นปึกแผ่นในดินแดนตอนเหนือของไทยและมีศูนย์กลางอยู่ที่เชียงแสน ต่อมาได้สร้างเมืองขึ้นที่เชียงใหม่ชื่อว่า “นพบุรีศรีนครพิงค์ (สุรพล ดำริห์กุล, 2547) เป็นศูนย์กลางโดยการนำของ พญามังราย มีการก่อสร้างสถูปเจดีย์และวิหาร ซึ่งเป็นผลงานด้านสถาปัตยกรรมทางพระพุทธศาสนาสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับทางศาสนา ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในวัด ซึ่งมีส่วนประกอบหลายอย่าง ได้แก่ พระสถูป-เจดีย์ กุฏิ วิหาร อุโบสถ ศาลา หอไตร หอกลอง-หอรฆัง ชุ่มประตู่โขง และบางวัดก็มีเมรุซึ่งเป็นสถานที่ฌาปนกิจศพ เป็นต้น เจดีย์ หมายถึง สิ่งก่อสร้างหรือสิ่งของที่สร้างขึ้น เพื่อเป็นที่เคารพและบูชาระลึกถึงผู้ที่ล่วงลับไป กุฏิ เป็นที่พักอยู่อาศัยของพระภิกษุ-สามเณร วิหาร ใช้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปที่สำคัญของวัด อุโบสถ ใช้เป็นที่กระทำสังฆกรรมของพระสงฆ์ ศาลามีไว้สำหรับทำกิจกรรมเอนกประสงค์ หอไตรหรือพระธรรม เป็นที่เก็บรักษาพระไตรปิฎกและคัมภีร์สำคัญทางศาสนา หอรฆังและหอกลองเป็นที่ใช้เก็บระฆัง เมรุมีไว้สำหรับฌาปนกิจทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไป

แต่เดิมดินแดนล้านนา ที่พญามังรายได้สร้างเมืองเชียงใหม่และให้มีความเจริญรุ่งเรืองในด้านพุทธศาสนา จึงก่อให้เกิดการก่อสร้างงานในด้านช่างฝีมือต่าง ๆ เช่น งานด้านพุทธศิลปกรรม ประติมากรรม จิตรกรรมและสถาปัตยกรรม ให้อนุชนรุ่นหลังได้สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน จากที่กล่าวมาจึงเป็นเหตุทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจศึกษาในเรื่องของคติธรรมทางพระพุทธศาสนาที่แฝงอยู่ในสถาปัตยกรรมของวัดในล้านนา 8 จังหวัดในภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ซึ่งเป็นงานที่น่าศึกษา เพราะวัฒนธรรมล้านนาเป็นวัฒนธรรมที่มีความเป็นของตนเอง มีความแตกต่างไปจากวัฒนธรรมถิ่นอื่น ไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรมด้านศิลปกรรมแขนงต่าง ๆ เช่น วัฒนธรรมด้านการพูด ภาษาเขียน และด้านชีวิตความเป็นอยู่รวมถึงงานด้านสถาปัตยกรรมยังรักษาความเป็นเอกลักษณ์ของล้านนาไว้ได้อย่างมั่นคงและยาวนาน ด้วยเหตุดังกล่าวผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาคติธรรมทางพระพุทธศาสนาที่แฝงอยู่ในสถาปัตยกรรมของวัดในล้านนา โดยเริ่มจากสมัยก่อนประวัติศาสตร์ล้านนา คือ สมัยทริภุญไชย ยุคประวัติศาสตร์ล้านนา นับตั้งแต่การสร้างอาณาจักรล้านนาเป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะสถาปัตยกรรมของวัดในดินแดนล้านนา มีการประยุกต์ใช้วัสดุใหม่ๆ ที่สามารถทดแทนของเดิมได้ในการก่อสร้างศาสนสถานต่าง ๆ ที่มุ่งเน้นให้มีความงดงาม ความมั่นคงแข็งแรง และประโยชน์ในการใช้สอย ตามแบบศิลปะล้านนา ซึ่งเป็นรากฐานแห่งภูมิปัญญาอันทรงคุณค่ารวมทั้งคติธรรมที่เกี่ยวกับสถาปัตยกรรมทางศาสนาแล้วทำการวิเคราะห์ถึงคุณค่าคติธรรมที่อยู่

เบื้องหลังการสร้างงานสถาปัตยกรรมว่ามีความเป็นมาอย่างไรซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อวงการศึกษาแก่ผู้สนใจต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสถาปัตยกรรมของวัดในพระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาสถาปัตยกรรมของวัด 9 วัด ในล้านนา
3. เพื่อวิเคราะห์ทัศนธรรมทางพระพุทธศาสนาที่แฝงอยู่ในสถาปัตยกรรมของวัดในล้านนา

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาเอกสาร โดยทำการรวบรวมข้อมูลเอกสารชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช 2539 และข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสส รวมถึงตำรา เอกสารงานวิจัย และเอกสารทางวิชาการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานด้านสถาปัตยกรรมของวัดในล้านนา และออกสำรวจพื้นที่ คือพื้นที่ทำการวิจัย ประกอบด้วยพื้นที่ล้านนา 7 จังหวัด ได้แก่ เขตปกครองคณะสงฆ์ภาค 6 มี 5 วัด 5 จังหวัด คือ 1) วัดพระแก้ว ต. เวียง อ. เมือง จ. เชียงราย 2) วัดลี ต. เวียง อ. เมือง จ. พะเยา 3) วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม ต. เวียงเหนือ อ. เมือง จ. ลำปาง 4) วัดศรีชุม ต. ในเวียง อ. เมือง จ. แพร่ 5) วัดพระธาตุแช่แห้ง ต. ม่วงดี ต. อ. ภูเพียง จ. น่าน และเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค 7 มี 2 จังหวัด 4 วัด ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ มี 2 วัด คือ วัดเชียงใหม่ ต. ศรีภูมิ อ. เมือง จ. เชียงใหม่ และวัดพระสิงห์วรมหาวิหาร ต. พระสิงห์ อ. เมือง จ. เชียงใหม่ และจังหวัดลำพูน 2 วัด คือ วัดพระธาตุหริภุญไชยวรมหาวิหาร ต. ในเมือง อ. เมือง จ. ลำพูน และวัดธรรมนิยาราม (วัดกู่ละมั่ง) ต. ต้นธง อ. เมือง จ. ลำพูน รวมทั้งสิ้น 9 วัด ภายใน 7 จังหวัด และการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลหลักมีจำนวน 12 รูป/คน จำแนกเป็นผู้แทนวัดละ 1-2 รูป/คน ได้แก่ 1 เจ้าอาวาส 9 วัด และ 2 ปราชญ์ท้องถิ่น 3 ท่าน จำแนกเป็นเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค 6 มี จำนวน 7 รูป/คน และเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค 7 มี จำนวน 5 รูป/คน เมื่อทำการศึกษาและสัมภาษณ์แล้วนำข้อมูลมาศึกษาวิเคราะห์ในรูปแบบของการอธิบายเชิงพรรณนา เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างยิ่งและสร้างสรรค์ในแนวทางการศึกษาเพื่อให้งานวิจัยในครั้งนี้มีความถูกต้องมากที่สุด โดยมีขั้นตอนดำเนินการดังนี้

1. ศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ จากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช 2539

2. ศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสส รวมถึงตำรา เอกสารงานวิจัย ตลอดจนผลงานที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้ ตำรางานวิจัย วิทยานิพนธ์ บทความ และเอกสารจากตำราหนังสือต่าง ๆ รวมไปถึงเว็บไซต์ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยเรื่องนี้

3. รวบรวมเอกสารชั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิเพื่อตอบตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย
4. ลงพื้นที่สัมภาษณ์เชิงลึก กับผู้ให้ข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึกที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น
5. นำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์และสังเคราะห์สร้างองค์ความรู้ใหม่
6. นำเสนอผลการวิจัยโดยวิธีการวิเคราะห์

ผลการวิจัย

ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 สถาปัตยกรรมของวัดในพระพุทธศาสนา

สถาปัตยกรรม หมายถึง ผลงานทางศิลปะที่แสดงออกถึงสิ่งก่อสร้างหรือที่อยู่อาศัยทั่วไป ได้แก่ ตึก อาคาร บ้าน เรือน โบสถ์ วิหาร ศาลา สิ่งก่อสร้างเหล่านี้จัดเป็นสถาปัตยกรรมเปิด และสิ่งก่อสร้างที่คนเข้าไปอยู่อาศัยไม่ได้ เช่น สถูป เจดีย์ อนุสาวรีย์ หอไตร จัดเป็นสถาปัตยกรรมปิด รูปแบบของสถาปัตยกรรมสามารถรับรู้ทางสายตาและสัมผัสได้ถึงรูปทรงทางผิวกาย รูปทรงส่วนใหญ่เป็นประเภททรงเรขาคณิต 3 มิติ สถาปัตยกรรม เป็นสิ่งก่อสร้างที่ไม่มีชีวิต มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นมา มีการวิวัฒนาการเช่นเดียวกับศิลปะแขนงอื่น ๆ เริ่มต้นจากความล้าสมัยและมีการพัฒนาไปตามลำดับ โดยมีจุดกำเนิดที่ประเทศอียิปต์ บุคคลที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบสถาปัตยกรรม และเป็นผู้ที่เข้าใจมาตรฐานในการก่อสร้างรวมถึงการนำวัสดุมาใช้ในการก่อสร้าง คือ สถาปนิก

สถาปัตยกรรมของวัดในพระพุทธศาสนา มีลักษณะเด่นในด้านคตินิยมเกี่ยวกับการก่อสร้าง ได้แก่ พระสถูป/เจดีย์ หมายถึง สิ่งก่อสร้างที่มีรูปโอคว่ำ สร้างไว้สำหรับบรรจุของที่ควรบูชา เป็นอนุสรณ์เตือนใจให้เกิดกุศลกรรมอื่น ๆ เช่น พระสารีริกธาตุ หรืออัฐิแห่งพระสาวก และกระดูกแห่งบุคคลที่นับถือ สร้างเป็นขนาดใหญ่หรือเล็ก หรือจะสร้างโดยบรรจุประณีตหรือทำแต่เพียงพอสำเร็จก็แล้วแต่กำลังของผู้สร้าง พระเจดีย์ เป็นสิ่งก่อสร้างทางพระพุทธศาสนา จัดเป็นอนุสรณ์สถานที่มีความเป็นมาตั้งแต่อินเดียโบราณ โดยมีต้นเค้ามาจากสถูปสัจจีของอินเดีย ซึ่งถูกนำมาใช้เป็นศาสนสถานทางพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่อง พระพุทธศาสนากำหนดพระเจดีย์มี 4 ประเภท คือ 1) ธาตุเจดีย์ หมายถึง สิ่งก่อสร้างเพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าที่ปรินิพพานและพระมหากษัตริย์ หรือพระเจ้าจักรพรรดิที่เสียชีวิตไป 2) บริโภคเจดีย์ หมายถึง สังเวชนียสถานอันเป็นสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา หรือที่ซึ่งพระพุทธเจ้าเคยประทับ เช่น ที่ประสูติ ตรัสรู้ ปฐมเทศนา และปรินิพพาน 3) ธรรมเจดีย์ หมายถึง คาถาที่แสดงพระอริยสัจ หรือคัมภีร์ในพระพุทธศาสนา เช่น พระไตรปิฎก

4) อุเทศิกเจตีย์ หมายถึง สิ่งของที่สร้างขึ้นโดยเจตนาอุทิศแด่พระพุทธเจ้า ไม่กำหนดว่าจะต้องทำเป็นอย่างไร เช่น สร้างบัลลังก์ให้หมายถึงแทนถึงพระพุทธองค์ และยังมีอีกหลายประเภท ดังนี้

พระอุโบสถ เป็นสิ่งก่อสร้างในพระพุทธศาสนา เป็นอาคารที่สำคัญภายในวัดเนื่องจากเป็นสถานที่พระสงฆ์ใช้ทำสังฆกรรม แต่เดิมการทำสังฆกรรมของพระสงฆ์จะใช้เพียงพื้นที่โล่งๆ กำหนดเขตพื้นที่สังฆกรรมโดยการกำหนดตำแหน่ง สี่มา “สี่มา” คือ สถานที่ที่พระสงฆ์ประชุมทำสังฆกรรมร่วมกันตามพระวินัย เช่น สวดพระปาติโมกข์ทุกกึ่งเดือน (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

พระวิหาร เป็นสิ่งปลูกสร้างประเภทศาสนสถาน วิหาร หมายถึง ที่อยู่ของสงฆ์ ที่ประดิษฐานพระพุทธรูปคู่กับอุโบสถ คือ การพักผ่อน การเป็นอยู่หรือการดำรงชีวิต ความเป็นไปในการเปลี่ยนอิริยาบถ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ศาลาการเปรียญ เป็นอาคารอเนกประสงค์เพื่อใช้ประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ทางพุทธศาสนา ในงานสถาปัตยกรรมไทย ซึ่งเป็นก่อสร้างในเขตสังฆาวาสของบริเวณวัด แต่เดิมนั้นใช้เป็นสถานที่เพื่อการเรียนของพระสงฆ์เปรียญ มาจากภาษาบาลีว่า “บาเรียน” หมายถึง “พระที่ได้เรียน” หรือ “พระนักเรียน” (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2548) สำหรับปัจจุบันนี้ ศาลาการเปรียญ เป็นอาคารสถานที่สำหรับเป็นที่พักผ่อนภัตตาหารของพระภิกษุสามเณรในแต่ละวัน และยังสามารถเป็นที่ประกอบกิจอย่างอื่นได้อย่างอันที่เหมาะสมควร เช่น การแสดงธรรม สนทนาธรรม เป็นต้น

หอไตรหรือหอพระธรรม เป็นอาคารหรือสิ่งปลูกสร้างไว้เพื่อเป็นที่สำหรับเก็บคัมภีร์พระไตรปิฎกหรือหนังสือทางธรรมของพระพุทธศาสนา มีลักษณะเป็นทรงสูง เรียกว่าหอพระไตรหรือ หอพระธรรม หอพระไตรส่วนใหญ่จะมีการสร้างไว้ทุกวัด

หอรฆัง/หอกลอง คือ อาคารประเภทหนึ่งในงานสถาปัตยกรรมไทย ซึ่งมีการก่อสร้างในวัดทุกแห่ง ใช้เป็นอาคารสำหรับแขวนระฆังเพื่อใช้ตีบอกสัญญาณเวลา ให้แก่พระสงฆ์ภายในวัดมาทำวัตรสวดมนต์ เข้า-เย็น และประกอบกิจของสงฆ์

กุฏิ หมายถึง สถานที่พำนักอยู่อาศัยของพระภิกษุสงฆ์ จะเป็นอาคารที่เป็นโรงเรือนหรือตึกไม่มีกำหนดว่าจะต้องเป็นรูปทรงอย่างไรใด ตามที่ปฏิบัติกันมาตามพุทธบัญญัติเดิมได้กำหนดขนาดของกุฏิให้พอดีที่พระภิกษุรูปเดียวจะอาศัยอยู่ได้สะดวก

สถาปัตยกรรมล้านนา คือ ผลงานทางศิลปะการก่อสร้างอาคารของชาวล้านนา โดยเฉพาะสถาปัตยกรรมทางพระพุทธศาสนา จะมีคติธรรมที่แฝงอยู่ในสถาปัตยกรรม ได้แก่ บูชา 2 เจตีย์ 4 อริยสัจ 4 โพชฌงค์ 7 บารมี 10 และภูมิ 31 หรือไตรภูมิ

ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 สถาปัตยกรรมของวัด 9 วัดในล้านนา

สถาปัตยกรรมของวัดในล้านนา ได้ผ่านยุคมีตประมาณสองร้อยปีเมื่ออยู่ภายใต้อำนาจทางการเมืองของพม่า ล้านนามีความพยายามฟื้นฟูบ้านเมืองให้เจริญ ในสมัยพญากาวิละทำให้

มีการซ่อมสร้าง และฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมของล้านนาเป็นอย่างมาก โชคดีที่ยังหลงเหลือหลักฐานทางโบราณคดี ศิลปะสถาปัตยกรรมในยุคทองอยู่บ้าง หลักฐานที่กำลังสูญหายไปของยุคต้นล้านนา ต่อมีการรวมล้านนาเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสยาม กอรปกับการปรับเปลี่ยนไปสู่ประเทศไทยภายใต้ระบอบเสรีประชาธิปไตย ประกอบไปด้วยความเป็นมาของสถาปัตยกรรมในแต่ละยุคสมัยมีความแตกต่างกัน

สถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นก่อน พ.ศ. 1839 หรือก่อนการรวมอาณาจักรล้านนาได้ปรากฏมากในพื้นที่ จ. ลำพูน (สุรพล ดำริห์กุล, 2561) อันเป็นศูนย์กลางการปกครอง มีพระนางจามเทวีมาปกครองเมืองทริภุชยะ ได้นำเอาศิลปะละโว้มาเผยแพร่และผสมกับล้านนา ได้แก่ เจดีย์กู่กุด และเจดีย์สี่เหลี่ยม ล้านนาสมัยยุคทอง (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2548) ความเจริญเริ่มปรากฏอย่างเด่นชัดนับตั้งแต่สมัยพญาภิอนาเป็นต้นมา ด้วยการทำให้เชียงใหม่เป็นศูนย์กลางการศาสนาแทนทริภุชยะพระองค์ทรงรับพระพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์จากสุโขทัย และอาราธนาพระสุมนเถระมาจำพรรษาที่วัดสวนดอก ในระยะนี้มีความรุ่งเรืองมากมีชื่อเรียกว่า “นิกายรามัญ” สมัยล้านนาตอนปลาย หลังจากรัชกาลพระเมืองแก้วแล้ว (วรลัญจก์ บุญสุรัตน์, 2544) ถือได้ว่าสังคมล้านนาได้ถึงจุดอิมตัวทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ช่วงเวลานี้สภาพสังคมในล้านนาได้เริ่มเข้าสู่ความวุ่นวายเนื่องจากผลกระทบด้านความสัมพันธ์ระหว่างล้านนากับพม่า ล้านนาสมัยพม่าปกครอง (เสนอ นิลเดช, 2538) ช่วงเวลานี้กษัตริย์พม่าส่งเฉพาะผู้มีอำนาจแทนมาปกครอง หากแต่ยังคงระเบียบและวิถีวัฒนธรรมแบบเดิมไว้จึงไม่ส่งผลกระทบต่อสังคมล้านนามากนัก และไม่ส่งผลให้การสร้างงานสถาปัตยกรรมแต่อย่างใด ตัวอย่างสำคัญของงานสถาปัตยกรรมในช่วงนี้ เช่น มณฑปพระเจ้าล้านทอง เป็นรูปแบบงานสถาปัตยกรรมที่พัฒนาขึ้นจากรูปแบบโขงปราสาทหรือที่ชาวล้านนาทั่วไปเรียกว่า “โขงพระเจ้า” สมัยเป็นเมืองประเทศราชของสยาม (สุรัสวดี อ๋องสกุล, 2539) ศูนย์กลางอำนาจยังคงอยู่ที่เชียงใหม่ อำนาจของเมืองต่าง ๆ คือ ลำปาง ลำพูน พะเยา แพร่ น่าน คงมีเท่าเทียมเป็นอิสระต่อกัน ดังนั้นจึงถือได้ว่างานสถาปัตยกรรมในช่วงนี้คงความหลากหลายในด้านรูปแบบและเอกลักษณ์เป็นงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไว้อย่างมาก หลักฐานงานสถาปัตยกรรมช่วงนี้ปรากฏงานสถาปัตยกรรมต่อเนื่องในพุทธศาสนา มีทั้งเจดีย์ วิหาร อุโบสถ และหอไตร ส่วนสถาปัตยกรรมที่อยู่อาศัยของชนชั้นปกครอง เช่น หอค้า คุ่มเจ้านาย และบ้านเรือนที่อยู่อาศัย เป็นต้น สมัยเปลี่ยนแปลงการปกครองถึงปัจจุบัน ในช่วงเวลานี้ล้านนาได้ถูกปรับเปลี่ยนจากหัวเมืองประเทศราชมณฑลต่าง ๆ ปรับเปลี่ยนเป็นการปกครองในรูปแบบจังหวัดผูกพันอยู่กับการสร้างความเป็นสยาม หรือการสร้างประเทศ งานสถาปัตยกรรมจึงผสมผสานอิทธิพลทั้งจากตะวันตก ที่แสดงถึงความมั่นคงแข็งแรงจากวัสดุการก่อสร้างที่ก่ออิฐถือปูน รวมทั้งรูปแบบสถาปัตยกรรมที่รับอิทธิพลจากงานสถาปัตยกรรมในยุคปลายรัตนโกสินทร์ (เสนอ นิลเดช, 2538)

รูปแบบของสถาปัตยกรรมทั้งหมดตั้งแต่ยุคก่อนล้านนาถึงยุคปัจจุบันได้แก่ เจดีย์ วิหาร ที่มีรูปแบบลักษณะการก่อสร้างรวมทั้งวัตถุประสงค์ในการสร้างและความสำคัญของสถาปัตยกรรม ดังที่กล่าวมานี้ มีกลุ่มวัดเป้าหมายในการศึกษารวมทั้งสิ้น 7 จังหวัด ที่ทำการศึกษารื่องสถาปัตยกรรม 9 วัด ได้แก่ วัดเชียงใหม่ จ. เชียงใหม่ วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร จ. เชียงใหม่ วัดพระธาตุหริภุญไชย จ. ลำพูน วัดรมณียราม (วัดกู่ละมั่ง) จ. ลำพูน วัดพระแก้ว จ. เชียงราย วัดลี จ. พะเยา วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม จ. ลำปาง วัดศรีชุม จ. แพร่ วัดพระธาตุแช่แห้ง จ. น่าน จะเน้นการศึกษาเรื่องของเจดีย์ และวิหาร

รูปแบบของสถาปัตยกรรมของพระเจดีย์ ในดินแดนล้านนา โบราณสถานในยุคต้นมีหลักฐานอยู่ค่อนข้างน้อย เกือบทั้งหมดเป็นเจดีย์ที่ปรากฏอยู่ในเมืองเชียงใหม่ รูปแบบของเจดีย์ล้านนาในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 19 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 24 ซึ่งเป็นระยะเวลาที่ล้านนาดำรงความเป็นอิสระและศิลปะล้านนามีอัตลักษณ์เป็นของตนเองอย่างแท้จริง เจดีย์ล้านนายุคต้นมีการก่อสร้างจำแนกรูปแบบได้เป็น 3 รูปแบบ คือ 1) เจดีย์ทรงปราสาท 2) เจดีย์ทรงกลม 3) เจดีย์ทรงอื่น ๆ ในส่วนรูปแบบของวิหารล้านนาพบหลักฐานว่ามีการสร้างใน 2 ลักษณะ ได้แก่ วิหารโถง และวิหารปิด

วิหารโถง หมายถึง วิหารไม่มีปรางเอก คือ วิหารที่ไม่มีผนังด้านข้าง ยกเว้นผนังห้องสุดท้าย และด้านหลังของพระประธาน แต่มักนิยมทำเป็นแผงไม้เพื่อป้องกันแสงแดด และฝนสาด แผงไม้ดังกล่าว จะทำเป็นบานลูกฟักยึดลงมาจากโครงสร้างหลังคาด้านข้างเรียกว่า แผงน้ำย่อย ช่างมักเขียนภาพ หรือลวดลายทองประดับบริเวณแผงไม้ นอกจากนี้ภายในตัววิหารมักนิยมประดับด้วยลวดลายทองประดับผนังด้านหลังของพระประธาน เพื่อประดับตกแต่งก่อให้เกิดความสวยงามภายในตัวอาคาร (วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์, 2544)

วิหารปิด หมายถึง หรือวิหารปรากร คือ วิหารที่มีการสร้างผนังด้านข้างทั้งสี่ด้าน มีหน้าต่าง และช่องแสงโดยรอบทุกด้าน บริเวณผนังภายในมักเขียนด้วยภาพจิตรกรรมฝาผนัง วิหารรูปแบบนี้นิยมสร้างทั่วไปในล้านนา แม้วิหารทั้งสองประเภทนี้จะมีความแตกต่างกันบ้างทางด้านรูปแบบ แต่ลักษณะการจัดแผนผังของอาคาร รูปทรงและโครงสร้างของวิหารทั้งสองประเภทมีความคล้ายคลึงกันกล่าวได้ ว่าเป็นเอกลักษณ์ของวิหารล้านนาอย่างแท้จริง กล่าวคือลักษณะเด่นของวิหารล้านนาเป็นรูปแบบแม่ไก่กอกไข่ (วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์, 2544)

ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 คติธรรมทางพระพุทธศาสนาที่แฝงในสถาปัตยกรรมของวัดในล้านนา

คติธรรม คือ วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับหลักในการดำเนินชีวิต ส่วนใหญ่เป็นเรื่องของจิตใจ และได้มาจากศาสนา คติธรรมทางพระพุทธศาสนาที่แฝงอยู่ในเจดีย์และวิหารของวัดล้านนา ได้แก่ บုชา 2 และภูมิ 31 การบูชา คือ การยกย่อง เชิดชู เลื่อมใส ด้วยความบริสุทธิ์ใจ และ

จริงใจจนเกิดความเลื่อมใสกลายเป็นการบูชาอย่างแท้จริง ในทางพระพุทธศาสนาท่านได้จัดการบูชา มี 2 ประเภท ได้แก่

1. อามิสบูชา คือ การบูชาด้วยสิ่งของ เช่น บุตรระลึกถึงคุณของบิดามารดา ศิษย์ระลึกถึงคุณของครูอาจารย์ จึงบูชาด้วยการนำทรัพย์สิน ของใช้ไปมอบให้ หรือการบูชาพระรัตนตรัยด้วยดอกไม้ ธูปเทียน ก็จัดเป็นอามิสบูชา (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

2. ปฏิบัติบูชา คือ การบูชาด้วยความประพฤติปฏิบัติ ตามคำสอน ตามแบบอย่างที่ดี เช่น พยายามกำจัดความโลภ ความโกรธ ความหลง ด้วยการให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา ตามคำสอนของพระองค์ เพราะเป็นวิธีที่จะทำให้กาย วาจา ใจ ใสสะอาด พระพุทธเจ้าทรงยกย่องการปฏิบัติบูชาว่าเป็นการบูชาที่ประเสริฐสุด (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ภูมิ 31 (ไตรภูมิ) เป็นวรรณกรรมทางพุทธศาสนาที่กล่าวถึงดินแดนทั้ง 3 คือ กามภูมิ 11, รูปภูมิ 16 และอรุณภูมิ 4 ซึ่งมีเนื้อหาพรรณนาถึงที่ตั้งอยู่ และการเกิดของมนุษย์ สัตว์นรก เปรต อสุรกาย และเทวดา ที่ตั้งเหล่านี้มีเขาพระสุเมรุเป็นหลัก เขาพระสุเมรุตั้งอยู่ท่ามกลางจักรวาล มีทิวเขาและทะเลล้อมรอบ ทิวเขามีชื่อดังนี้ 1. ยุคนธร 2. อสินธร 3. กรวิก 4. สุทัส 5. เนมินธร 6. วินตกะ และ 7. อัศจรรย์ ทิวเขาเหล่านี้ เรียกว่า เขาสัตตบริภัณฑ์ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ส่วนเนื้อหาของพระไตรปิฎกในอัครคัมภีร์ได้กล่าวถึงการกำเนิดของโลกและจักรวาล พระพุทธเจ้าได้ตรัสเอาไว้ว่า เรื่องของโลกจินตาคือความคิดเรื่องของจักรวาลเป็นอจินไตย และพระองค์ยังทรงตรัสเรื่องราวของจักรวาลไว้ คือเป็นสิ่งที่ไม่ควรคิด หมายถึง สิ่งที่มีมนุษย์ทั่วไปไม่อาจเข้าใจได้ด้วยตรรกะสามัญปัญญาชนธรรมดา อจินไตยมี 4 อย่าง (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ได้แก่

1. พุทธวิสัย หมายถึง วิสัยความมหัศจรรย์ความรู้ความสามารถของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย

2. ฌานวิสัย หมายถึง วิสัยแห่งอิทธิฤทธิ์ของผู้มีฌาน ทั้งมนุษย์และเทวดา ซึ่งสามารถเข้าฌานนั่งได้เป็นวันๆ โดยที่ไม่กินข้าวไม่หลับนอน และไม่มีอาการเมื่อยขบแต่อย่างใด

3. กรรมวิสัย หมายถึง วิสัยของกฎแห่งกรรมและวิบากกรรม คือการให้ผลของกรรมที่สามารถติดตามไปได้ทุกชาติ

4. โลกวิสัย หมายถึง วิสัยแห่งโลก คือการมีอยู่ของสวรรค์ นรก และสังสารวัฏรวมถึงเรื่องความเป็นมาของโลกว่าเกิดเมื่อไหร่ เกิดอย่างไร ในทางพุทธศาสนาถือว่าเป็นเรื่องอจินไตย เป็นเรื่องที่เกินกว่าสามัญชนคนธรรมดาจะเข้าใจได้อย่างถ่องแท้ เป็นเรื่องที่ลึกซึ้ง จนบางครั้งเกินกว่าสติปัญญาของคนทั่วไปจะเข้าใจ

คติธรรมในวิหารล้านนา ได้แก่ บูชา 2 อริยสัจ 4 และบารมี 10 บูชา 2 มีอามิสบูชา และปฏิบัติบูชา (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) อริยสัจ 4 คือ วิหาร เป็นอนุภาทินก

สังขาร เป็นสังขารที่ไม่มีใจครอง เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป มีความเสื่อมไปตามกาลเวลาของอายุสังขาร บารมี 10 หรือ ทศบารมี หมายถึง การประพฤติปฏิบัติคุณธรรมอย่างยิ่งยวด คือ ความดีที่บำเพ็ญอย่างพิเศษ เพื่อบรรลุซึ่งจุดหมายอันสูงสุด เช่น ความเป็นพระพุทธเจ้า และความเป็นมหาสาวก เป็นต้น ได้แก่ ทานบารมี, ศีลบารมี, เนกขัมมบารมี, ปัญญาบารมี, วิริยบารมี, ขันติบารมี, สัจจบารมี, อธิษฐานบารมี, เมตตาบารมี, อุเบกขาบารมี เป็นบารมีที่พระโพธิสัตว์บำเพ็ญมาอย่างยิ่งยวด จึงได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ทรงบำเพ็ญเป็น 3 ชั้น ตั้งแต่อย่างธรรมดาเรียกว่า “บารมี” อย่างกลางเรียกว่า “อุปับารมี” จนถึงอย่างละเอียดเรียกว่า “ปรมัตถบารมี” ในระดับบารมี ทรงบำเพ็ญเพื่อพระโพธิญาณ โดยไม่คำนึงถึงทรัพย์สมบัติ ยศฐาบรรดาศักดิ์ และคนที่พระองค์รัก ทรงห่วงแทนพระโพธิญาณยิ่งกว่าห่วงแทนคนรักและทรัพย์สมบัติ จึงสละได้แม้กระทั่งคนรักและทรัพย์สมบัติ ในระดับอุปับารมี ทรงบำเพ็ญบารมีเพื่อพระโพธิญาณ โดยไม่คำนึงถึงอวัยวะร่างกาย ทรงห่วงแทนพระโพธิญาณยิ่งกว่าห่วงแทนอวัยวะร่างกาย จึงสละได้แม้กระทั่งอวัยวะร่างกาย ในระดับปรมัตถบารมี ทรงบำเพ็ญบารมีเพื่อพระโพธิญาณ โดยไม่คำนึงถึงชีวิต ทรงห่วงแทนพระโพธิญาณยิ่งกว่าห่วงแทนชีวิต จึงสละได้แม้กระทั่งชีวิต

อภิปรายผล

สถาปัตยกรรม เป็นผลงานทางศิลปะที่แสดงออกถึงสิ่งปลูกสร้างที่อยู่อาศัยทั่วไป เช่น ตึก อาคาร บ้าน เรือน เป็นต้น ผลงานทางสถาปัตยกรรมสามารถรับรู้ทางสายตาและสัมผัสได้ถึงรูปทรงทางผิวกาย ส่วนใหญ่จะเป็นประเภทรูปทรงเรขาคณิต 3 มิติ และรวมถึงสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องทั้งภายในและภายนอกของสิ่งปลูกสร้าง สถาปัตยกรรมของวัดในพระพุทธศาสนา มีลักษณะเด่นในด้านคตินิยมเกี่ยวกับการก่อสร้าง ได้แก่ พระสถูป/เจดีย์ หมายถึง สิ่งก่อสร้างที่มีรูปโอคว่ำ สร้างไว้สำหรับบรรจุของที่ควรบูชา เป็นอนุสรณ์เตือนใจให้เกิดกุศลกรรมอื่น ๆ เช่น พระสารีริกธาตุ หรืออัฐิแห่งพระสาวก พระเจดีย์ เป็นสิ่งก่อสร้างทางพระพุทธศาสนาพระเจดีย์มี 4 ประเภท คือ 1. ธาตุเจดีย์ 2. บริโภคเจดีย์ 3. ธรรมเจดีย์ 4. อุเทศิกเจดีย์ และยังมีอีกหลายประเภท ดังนี้ พระอุโบสถ เป็นอาคารที่สำคัญภายในวัดเนื่องจากเป็นสถานที่พระสงฆ์ใช้ทำสังฆกรรม พระวิหาร ที่เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปคู่กับอุโบสถ ศาลาการเปรียญ เป็นอาคารอเนกประสงค์เพื่อใช้ประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนา หอไตรหรือหอพระธรรม เป็นอาคารหรือสิ่งปลูกสร้างไว้เพื่อเป็นที่สำหรับเก็บคัมภีร์พระไตรปิฎกหรือหนังสือทางธรรมของพระพุทธศาสนา หอระฆัง/หอกลอง คือ อาคารประเภทหนึ่งในงานสถาปัตยกรรมไทย ซึ่งมีการก่อสร้างในวัดทุกแห่ง ใช้เป็นอาคารสำหรับแขวนระฆังเพื่อใช้ตีบอกสัญญาณเวลา กุฎิ หมายถึง สถานที่พำนักอยู่อาศัยของพระภิกษุสงฆ์ สถาปัตยกรรมล้านนา คือ ผลงานทางศิลปะการก่อสร้างอาคารของชาวล้านนา โดยเฉพาะสถาปัตยกรรมทางพระพุทธศาสนา จะมีคติธรรมที่แฝงอยู่ในสถาปัตยกรรม ได้แก่ บูชา 2 เจดีย์ 4 อริยสัจ 4 โพชฌงค์ 7 บารมี 10 และกัมมิ 31

หรือไตรภูมิ สอดรับกับ ศาสตราจารย์สันติ เล็กสุขุม ได้กล่าวถึงลักษณะของเจดีย์โดยละเอียดแล้ว ตามในหนังสือเรื่อง “ทริภุญไชย-ล้านนา ศิลปะภาคเหนือ” พระเจดีย์ทั่วไปโดยแบ่งตามรูปแบบมี 8 รูปแบบดังนี้ คือ เจดีย์สี่เหลี่ยม เจดีย์แปดเหลี่ยม เจดีย์ทรงปราสาทสี่เหลี่ยม เจดีย์ทรงกลม เจดีย์ข้างล้อม เจดีย์แบบพิเศษ เจดีย์แบบพม่า เจดีย์สมัยใหม่ (สันติ เล็กสุขุม, 2538)

สถาปัตยกรรมของวัดในล้านนา รูปแบบของสถาปัตยกรรมทั้งหมดตั้งแต่ยุคก่อนล้านนาถึงยุคปัจจุบันได้แก่ เจดีย์ วิหาร ที่มีรูปแบบลักษณะการก่อสร้างรวมทั้งวัตถุประสงค์ในการสร้างและความสำคัญของสถาปัตยกรรม ดังที่กล่าวมานี้ มีกลุ่มวัดเป้าหมายในการศึกษา รวมทั้งสิ้น 7 จังหวัด ที่ทำการศึกษารื่องสถาปัตยกรรม 9 วัด จะเน้นการศึกษาเรื่องของเจดีย์และวิหาร รูปแบบของสถาปัตยกรรมของพระเจดีย์ ในดินแดนล้านนา โบราณสถานในยุคต้นมีหลักฐานอยู่ค่อนข้างน้อย เกือบทั้งหมดเป็นเจดีย์ที่ปรากฏอยู่ในเมืองเชียงใหม่ รูปแบบของเจดีย์ล้านนาในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 19 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 24 ซึ่งเป็นระยะเวลาที่ล้านนาดำรงความเป็นอิสระและศิลปะล้านนามีอัตลักษณ์เป็นของตนเองอย่างแท้จริง เจดีย์ล้านนายุคต้นมีการก่อสร้างจำแนกรูปแบบได้เป็น 3 รูปแบบ คือ (1) เจดีย์ทรงปราสาท (2) เจดีย์ทรงกลม (3) เจดีย์ทรงอื่น ๆ ในส่วนรูปแบบของวิหารล้านนาพบหลักฐานว่ามีการสร้างใน 2 ลักษณะ ได้แก่ วิหารโถง หมายถึง วิหารไม่มีปางเอก คือ วิหารที่ไม่มีผนังด้านข้าง ยกเว้นผนังห้องสุดท้าย และด้านหลังของพระประธาน แต่มักนิยมทำเป็นแผงไม้เพื่อป้องกันแสงแดด และฝนสาด และวิหารปิด ส่วนวิหารปิด หมายถึง หรือวิหารปราการ คือ วิหารที่มีการสร้างผนังด้านข้างทั้งสี่ด้าน มีหน้าต่าง และช่องแสงโดยรอบทุกด้าน บริเวณผนังภายในมักเขียนด้วยภาพจิตรกรรมฝาผนัง วิหารรูปแบบนี้นิยมสร้างทั่วไปในล้านนา สอดรับกับ วิชुरยฺ์ เหลียวรุ่งเรือง ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับการพัฒนาของสถาปัตยกรรมล้านนาว่า งานสถาปัตยกรรมล้านนาได้มีการพัฒนาความเป็นมาของรูปแบบ มีการค้นหาแนวความคิดและอิทธิพลที่ได้รับเป็นแบบร่วมสมัย ซึ่งเป็นสิ่งที่สนใจของนักประวัติศาสตร์ สถาปนิกและผู้รักในศิลปะที่จะชื่นชมและต้องการปรับปรุงประสบการณ์ความงามในอาคารต่าง ๆ ปัจจุบันงานสถาปัตยกรรมในล้านนามีรูปแบบมากมายจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม เทคโนโลยี การศึกษา สถาปนิกและผู้ออกแบบอาคารใช้ทั้งวิธีการพัฒนาและการคัดลอกรูปแบบเพื่อสร้างงานของตน ซึ่งเห็นได้ว่าเป็นวิธีการลอกเลียนแบบโดยวิธีการนำเอางานสถาปัตยกรรมมาตั้งแต่อดีต หากพิจารณาแล้วถือว่าเป็นเรื่องปรกติที่สถาปัตยกรรมรูปแบบแปลกๆ ใหม่ๆ จะสร้างความประทับใจและพึงพอใจได้ในระดับหนึ่งและมีผลต่อการพัฒนารูปแบบสถาปัตยกรรมดั้งเดิม ซึ่งพบว่ามิงานสถาปัตยกรรมจำนวนไม่น้อยที่มีความเหมาะสมและเกิดการประสมประสานของรูปแบบเดิมที่ดีที่น่าชื่นชมและมีคุณค่า (วิชुरยฺ์ เหลียวรุ่งเรือง, 2543) สอดรับกับ อำพร มาลัย ศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิหารล้านนาในสมัยการปกครองของเชื้อสายตระกูลเจ้าเจ็ดตน (พ.ศ. 2317-2442) ในจังหวัดเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน” (อำพร มาลัย, 2540) พบว่า เป็นช่วงของการฟื้นฟูบ้านเมืองและตก

เป็นเมืองประเทศราชของสยาม โดยกำหนดกลุ่มตัวอย่างวิหารในการศึกษาด้วยอายุสมัยของการสร้างหรือเทียบเคียงจากรูปแบบศิลปกรรมเป็นเกณฑ์ จากการศึกษาพบว่าสามารถแบ่งกลุ่มลักษณะวิหารล้านนาตามเขตพื้นที่ที่สำคัญได้ 3 กลุ่ม คือ 1) วิหารแบบเชียงใหม่ มีลักษณะเด่นคือ นิยมเก็จ 2) วิหารแบบลำปาง นิยมสร้างโดยอ้างอิงแบบแผนของวิหารโถงแบบลำปางแต่เดิมแผนผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า 3) วิหารแบบลำพูน นิยมผังแบบสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีมุขหรือระเบียงด้านหน้า ซึ่งเกิดจากความนิยมของกลุ่มชาติพันธุ์ คือ กลุ่มชาวไทยองที่ได้อพยพเข้ามา

คติธรรม คือ วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับหลักในการดำเนินชีวิต ส่วนใหญ่เป็นเรื่องของจิตใจ และได้มาจากศาสนา คติธรรมทางพระพุทธศาสนาที่แฝงอยู่ในเจดีย์และวิหารของวัดล้านนา ได้แก่ บูชา 2 และกฐิน 31 การบูชา คือ การยกย่อง เชิดชู เลื่อมใส ด้วยความบริสุทธิ์ใจ และจริงใจจนเกิดความเลื่อมใสกลายเป็นการบูชาอย่างแท้จริง คติธรรมในวิหารล้านนา ได้แก่ บูชา 2 อริยสัจ 4 และบารมี 10 บูชา 2 มีอามิสบูชา และปฏิบัติบูชา แยกเป็นสาระดังนี้ อริยสัจ 4 คือ วิหาร เป็นอนุปาทินกสังขาร เป็นสังขารที่ไม่มีใจครอง เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป บารมี 10 หรือ ทศบารมี หมายถึง การประพฤติปฏิบัติคุณธรรมอย่างยิ่งยวด คือ ความดีที่บำเพ็ญอย่างพิเศษ เพื่อบรรลุซึ่งจุดหมายอันสูงสุด เช่น ความเป็นพระพุทธเจ้า และความเป็นมหาสาวก เป็นต้น ได้แก่ ทานบารมี, ศีลบารมี, เนกขัมมบารมี, ปัญญาบารมี, วิริยบารมี, ขันติบารมี, สัจจบารมี, อธิษฐานบารมี, เมตตาบารมี, อุเบกขาบารมี เป็นบารมีที่พระโพธิสัตว์บำเพ็ญมาอย่างยิ่งยวด จึงได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ทรงบำเพ็ญเป็น 3 ชั้น ตั้งแต่อย่างธรรมดา เรียกว่า “บารมี” ในระดับบารมี ทรงบำเพ็ญเพื่อพระโพธิญาณ โดยไม่คำนึงถึงทรัพย์สมบัติ อย่างกลางเรียกว่า “อุปัชฌายบารมี” ในระดับอุปัชฌายบารมี ทรงบำเพ็ญบารมีเพื่อพระโพธิญาณ โดยไม่คำนึงถึงอวัยวะ และจนถึงอย่างละเอียดเรียกว่า “ปรมัตถบารมี” ในระดับปรมัตถบารมี ทรงบำเพ็ญบารมีเพื่อพระโพธิญาณ โดยไม่คำนึงถึงชีวิต ทรงหวงแหนพระโพธิญาณยิ่งกว่าหวงแหนชีวิต จึงสละได้แม้กระทั่งชีวิต สอดรับกับ พระมหาไพบูลย์ วิบุโล (เลิศฤทธิ์ธนะกุล) ศึกษาเรื่อง “แนวความคิดเกี่ยวกับเสนาสนะในพระพุทธศาสนา” (พระมหาไพบูลย์ วิบุโล (เลิศฤทธิ์ธนะกุล), 2551) พบว่าเสนาสนะทางพระพุทธศาสนามี 2 ประเภท คือ เสนาสนะตามธรรมชาติ หมายถึง โคนไม้ ป่า ถ้ำ เป็นการใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติให้เกิดประโยชน์สูงสุด กล่าวคือเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม และเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ผู้ออกจากเรือนแล้วบวชอุทิศตนต่อพรหมจรรย์ และเสนาสนะที่สร้างขึ้น หมายถึง กุฏิ วิหาร ปราสาท ศาลาการเปรียญ เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนทั่วไปให้มีส่วนร่วมสร้างเสนาสนะถวายแก่พระสงฆ์ปฏิบัติศาสนกิจ ทั้งเกื้อกูลกันและกัน ตลอดถึงเป็นการเชื่อมโยงสังคมมนุษย์ด้านต่าง ๆ ไว้ด้วยกัน เป็นระบบการพัฒนาเสนาสนะให้กลมกลืนกับสังคมที่เปลี่ยนไปให้มีคุณค่าในหลายด้าน เช่น ด้านการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา คุณค่าด้านการประพฤติศีลตามพระวินัย คุณค่าด้านอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม และคุณค่าในด้านความสัมพันธ์กับการบรรลุธรรม

สรุป

ศึกษาสถาปัตยกรรมของวัดในพระพุทธศาสนารวมถึงสถาปัตยกรรมของวัด 9 วัด ในล้านนา และวิเคราะห์คติธรรมทางพระพุทธศาสนาที่แฝงอยู่ในสถาปัตยกรรมของวัดในล้านนา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวิธีศึกษาและรวบรวมข้อมูล คือ ศึกษาทางด้านเอกสาร โดยได้ทำการค้นคว้าข้อมูลจากหนังสือตำราหรือเอกสารที่เกี่ยวข้อง ทั้งพระไตรปิฎกและเอกสารตำราต่าง ๆ และการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ สถาปัตยกรรมของวัดในพระพุทธศาสนา มีลักษณะเด่นในด้านคตินิยมเกี่ยวกับการก่อสร้าง ได้แก่ พระสถูป/เจดีย์ เป็นสิ่งก่อสร้างทางพระพุทธศาสนา จัดเป็นอนุสรณ์สถานที่มีความเป็นมาตั้งแต่อินเดียบโรราณ โดยมีต้นเค้ามาจากสถูปสัจฉิของอินเดีย ซึ่งถูกนำมาใช้เป็นศาสนาสถานทางพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่อง และยังมีสถาปัตยกรรมต่าง ๆ ประกอบด้วย พระอุโบสถ พระวิหาร ศาลาการเปรียญ หอไตรหรือหอพระธรรม หอระฆัง/หอกลอง และกุฏิ ส่วนสถาปัตยกรรมล้านนา คือ ผลงานทางศิลปะการก่อสร้างอาคารของชาวล้านนา สถาปัตยกรรมของพระเจดีย์ ในดินแดนล้านนา โบราณสถานในยุคต้นมีหลักฐานอยู่ค่อนข้างน้อย เกือบทั้งหมดเป็นเจดีย์ที่ปรากฏอยู่ในเมืองเชียงใหม่ รูปแบบของเจดีย์ล้านนาในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 19 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 24 ซึ่งเป็นระยะเวลาที่ล้านนาดำรงความเป็นอิสระและศิลปะล้านนามีอัตลักษณ์เป็นของตนเองอย่างแท้จริง เจดีย์ล้านนายุคต้นมีการก่อสร้างจำแนกรูปแบบได้เป็น 3 รูปแบบ คือ 1) เจดีย์ทรงปราสาท 2) เจดีย์ทรงกลม 3) เจดีย์ทรงอื่น ๆ ในส่วนรูปแบบของวิหารล้านนาพบหลักฐานว่ามีการสร้างใน 2 ลักษณะ ได้แก่ วิหารโถง และวิหารปิด และสถาปัตยกรรมทางพระพุทธศาสนา จะมีคติธรรมที่แฝงอยู่ในสถาปัตยกรรม ได้แก่ บูชา 2 เจดีย์ 4 อริยสัจ 4 โพชฌงค์ 7 บารมี 10 และกัมมิ 31 หรือไตรกัมมิ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะทั่วไป

ผู้วิจัยจึงขอเสนอแนะแนวทางในการอนุรักษ์ดูแลรักษาพุทธสถาปัตยกรรมไว้ดังนี้ คือ

1.1 ที่จะอนุรักษ์สถาปัตยกรรมเพื่อให้มั่นคงแข็งแรง โดยเสริมโครงสร้างให้กับอาคารของโบราณสถานและทำการบูรณะในส่วนที่จำเป็นและเหมาะสม

1.2 เลือกที่จะใช้วัสดุที่หาง่ายมีความมั่นคงแข็งแรง และมีประโยชน์ในการใช้สอย คือ ไม่ปล่อยให้โบราณสถานเท่าที่มีอยู่มีให้เสื่อมโทรมให้อยู่ต่อไปเท่ากับไม่ทำลายโบราณสถานนั้น ๆ

1.3 เมื่อทำการศึกษาต้องทำให้มองเห็นภาพแห่งการพัฒนาสถาปัตยกรรมที่เป็นพุทธสถานแห่งล้านนา ซึ่งปัจจุบันแนวคิดและวิธีการปฏิบัติเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมที่เป็น

พุทธสถานผู้ศึกษาคิดว่าควรจะมีการอนุรักษ์เข้ากับยุคสมัยสร้างความเข้าใจในจิตสำนึกของคนในชุมชนให้มีการรับผิดชอบร่วมกัน

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

จากการศึกษาเรื่องคติธรรมทางพระพุทธศาสนาที่แฝงอยู่ในสถาปัตยกรรมของวัดในล้านนา ผู้วิจัยศึกษาเฉพาะประวัติของสถาปัตยกรรมในล้านนาและการสถาปัตยกรรมก่อนล้านนาและในสมัยล้านนาปัจจุบัน แต่ยังมีประเด็นที่เกี่ยวกับสถาปัตยกรรมของล้านนาที่น่าสนใจต่อการศึกษาค้นคว้าอีก จึงขอเสนอแนะไว้ ดังนี้

2.1 ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมในพระพุทธศาสนาในปัจจุบันว่าตรงตามพระธรรมวินัยที่พระพุทธองค์ทรงได้บัญญัติหรือไม่

2.2 มีการศึกษาพุทธสถาปัตยกรรมชนิดอื่น ๆ อีก เช่น พุทธศิลปกรรม ประติมากรรม และภูมิสถาปัตยกรรมแขนงอื่นอีกด้วยว่าสถาปัตยกรรมเหล่านั้นสามารถนำมาปรับใช้กับชีวิตของพระสงฆ์ในปัจจุบันได้หรือไม่ เพียงใด

2.3 เพื่อประโยชน์แก่ผู้ศึกษาควรนำเอาศิลปวัฒนธรรมของล้านนามาประยุกต์เข้ากับชีวิตประจำวัน เพื่อให้เป็นแบบอย่างของอนุชนรุ่นหลัง ได้ตระหนักเห็นความเป็นล้านนาอย่างมีคุณค่า

เอกสารอ้างอิง

- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2548). *พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด. วัดราชโอรสาราม*. กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิต.
- พระมหาไพฑูริย์ วิบุโล (เลิศฤทธิ์ธนกุล). (2551). “การศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับเสนาสนะในพระพุทธศาสนา”. ใน *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา*. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มจ. อธิเทพสรรค์ กฤดากร. (2538). *เรื่องเกี่ยวกับสถาปัตยกรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พระจันทร์.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มัช ตะตียะ. (2555). *สุนทรียภาพทางทัศนศิลป์*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร: มิตรสัมพันธ์กราฟฟิค.
- วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์. (2544). *วิหารล้านนา*. (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ.
- วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง. (2543). *สถาปัตยกรรมเชียงใหม่*. (พิมพ์ครั้งที่ 1). เชียงใหม่: สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- วิบูลย์ ลีสุวรรณ. (2547). *ทัศนศิลป์ไทย*. (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพมหานคร: ชมรมเด็ก.

- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2548). *ศิลปะทวารวดี : วัฒนธรรมพุทธศาสนายุคแรกเริ่มในดินแดนไทย*. (พิมพ์ครั้งที่ 5). นนทบุรี: เมืองโบราณ.
- สดี ทิพทัส. (2551). *เกณฑ์ในการออกแบบสถาปัตยกรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สันติ เล็กสุขุม. (2538). *ศิลปะภาคเหนือ : ทริกยูไทย-ล้านนา*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). นนทบุรี: เมืองโบราณ.
- _____. (2538). “ทริกยูไทย-ล้านนา ศิลปะภาคเหนือ”. (พิมพ์ครั้งที่ 1). นนทบุรี: เมืองโบราณ.
- สุรพล ดำริห์กุล. (2547). *ประวัติศาสตร์และศิลปะทริกยูไทย*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). นนทบุรี: เมืองโบราณ.
- _____. (2561). *ประวัติศาสตร์และศิลปะล้านนา*. (พิมพ์ครั้งที่ 1). นนทบุรี: เมืองโบราณ.
- สุรัสวดี อ่องสกุล. (2539). *ประวัติศาสตร์ล้านนา*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์พรินติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด.
- เสนอ นิลเดช. (2538). *ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมไทย*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อำพร มาลัย. (2540). “การศึกษาวิหารล้านนาในสมัยปกครองเชื้อสายตระกูลเจ้าเจ็ดตน พ.ศ. 2317-2442 ในจังหวัดเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน”. ใน *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม*. มหาวิทยาลัยศิลปากร.